IIP: WJHSS
IIP
World Journal of Humanities and Social Sciences

An Online Peer-Reviewed / Refereed Journal
Vol: 02 No. Issue I, (January-March) (2026)
Impact Factor: IIFS: 5.75
ISSN: 3107-6661 (Online)

मॅस्लो यांचे मानसशास्त्रातील योगदान

[1]आफरीन जाकीर पठाण, [2]ठुबे दिव्या रामदास
मार्गदर्शक , मानसशास्त्र विभाग
रा. ब. नारायणराव बोरावके कॉलेज श्रीरामपूर (स्वायत्त)

Article Info

Article History:
Received: 20th February 2026
Accepted: 01st March 2026
Published: 07th March 2026

Keywords:
मॅस्लो, मानसशास्त, योगदान

ABSTRACT

मानवी व्यक्तिमत्व विकासाच्या अभ्यासात मानवतावादी मानसशास्त्राला अनन्यसाधारण महत्त्व प्राप्त झाले आहे. या मानवतावादी प्रवाहाचे प्रमुख प्रवर्तक म्हणून अब्राहम हॅरल्ड मॅसलो यांचे नाव विशेषत्वाने घेतले जाते. मॅसलो यांनी मांडलेला गरजांचा श्रेणीसिद्धांत हा मानवी प्रेरणा, वर्तन व व्यक्तिमत्व विकास समजून घेण्यासाठी एक मूलभूत व सर्वसमावेशक चौकट प्रदान करतो. प्रस्तुत प्रकल्पामध्ये मॅसलो यांच्या प्रमुख गरजांच्या श्रेणीचा सखोल, चिकित्सक व विश्लेषणात्मक अभ्यास करण्यात आला असून त्यांच्या व्यक्तिमत्व सिद्धांतातील शैक्षणिक, सामाजिक व मानसशास्त्रीय योगदानाचा सविस्तर आढावा घेण्यात आला आहे.

Plagiarism Check Report:
Date of Report: March 01, 2026
Similarity Index: 3%
Remarks: No significant matching text. All citations and matches are properly referenced. The manuscript is considered original.

Copyright © 2026 The Author(s). This is an open access article distributed under the Creative Commons Attribution License, (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

How to Cite: Pathan, A. J., & Thube, D. R. (2026). मॅस्लो यांचे मानसशास्त्रातील योगदान. *IIP: World Journal of Humanities and Social Sciences (IIPWJHSS)*, 2(I), 1050–1053.

- **प्रस्तावना:-**

मानसशास्त्र ही मानवी वर्तन, भावना, विचारप्रक्रिया आणि व्यक्तिमत्व यांचा शास्त्रीय अभ्यास करणारी स्वतंत्र ज्ञानशाखा आहे. व्यक्तिमत्व विकासाच्या स्पष्टीकरणासाठी मानसशास्त्रात विविध सिद्धांत मांडले गेले असून त्यामध्ये मानसविश्लेषणात्मक, वर्तनवादी, संज्ञानात्मक व मानवतावादी दृष्टिकोनांचा समावेश होतो. या सर्व दृष्टिकोनांमध्ये मानवतावादी मानसशास्त्राने मानवी स्वातंत्र्य, सर्जनशीलता, आत्मविकास व सकारात्मक क्षमतांवर भर दिला आहे. अब्राहम हॅरल्ड मॅसलो यांनी मानवतावादी मानसशास्त्राला सैद्धांतिक अधिष्ठान देत मानवी गरजांचा श्रेणीसिद्धांत मांडला. माणूस केवळ जैविक प्रेरणांनी चालवला जात नाही, तर त्याच्या भावनिक, सामाजिक, मानसिक व आत्मिक गरजाही त्याच्या व्यक्तिमत्वाच्या घडणीत निर्णायक भूमिका बजावतात, हे त्यांनी ठामपणे मांडले. व्यक्तिमत्व विकास ही एक सतत चालणारी, उद्देशपूर्ण व आत्मसिद्धीकडे नेणारी प्रक्रिया आहे, हा मॅसलो यांच्या सिद्धांताचा केंद्रबिंदू आहे.

- **संशोधनाची उद्दिष्ट्ये;-**

१) मॅस्लो यांच्या सिद्धांतातील प्रमुख गरज श्रेणी समजवून घेणे.
२) मॅस्लो यांचे मानसशास्त्रातील योगदान जाणून घेणे.

- **संशोधनाचे महत्व:-**

प्रस्तुत संशोधनाचा विषय मॅस्लो यांचे मानसशास्त्रातील योगदान जाणून घेणे या विषयावर आधारित आहे. या संशोधनातून व्यक्तीचा स्वतःकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन, स्वतःच्या धारणा, विचार यांवर कशी मात करता येईल, याचे महत्व या संशोधनाद्वारे लक्षात येईल. प्रस्तुत संशोधनाचा फायदा शिक्षक, विद्यार्थी, संशोधक व्यावसायिक, नोकरदार पत्रकार या सर्वांनाच होईल. प्रस्तुत प्रकल्प मानसशास्त्राच्या अभ्यासाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचा आहे. मॅसलो यांचा गरजांचा श्रेणीसिद्धांत हा मानवी वर्तन, प्रेरणा व व्यक्तिमत्व विकास समजून घेण्यासाठी मूलभूत चौकट प्रदान करतो. या प्रकल्पामुळे विद्यार्थ्यांना मानवी गरजांचा क्रम, त्यांचा व्यक्तिमत्व विकासावर होणारा परिणाम आणि आत्मसिद्धीच्या संकल्पनेचे महत्त्व सखोलपणे समजून घेता येते.

- **संशोधन पद्धती:-**

प्रस्तुत प्रकल्पासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. प्रस्तुत अभ्यासासाठी दुय्यम स्त्रोतांवर आधारित माहिती संकलन करण्यात आले आहे. यामध्ये मानसशास्त्राशी संबंधित प्रमाणित पाठ्यपुस्तके, मॅस्लो यांच्या सिद्धांतावरील संदर्भग्रंथ, संशोधन लेख, शैक्षणिक नियतकालिके तसेच विश्वसनीय शैक्षणिक स्रोतांचा समावेश आहे. संकलित माहितीचे तर्कशुद्ध वर्गीकरण करून तिचे सखोल विश्लेषण करण्यात आले आहे.

- **उद्दिष्ट्ये क्रमांक-१ मॅस्लो यांच्या सिद्धांतातील प्रमुख गरज श्रेणी समजवून घेणे.**

अब्राहम मॅस्लो हा मानवतावादी तत्वाचा पुरस्कर्ता आहे. त्याचा अनेक विविध क्षेत्रातील सर्व श्रेष्ठ आ महान व्यक्तिशी संबंध आला. या लोकांच्या जीवन इतिहासाकडे आणि त्यांनी अंगिकारलेल्या वैशिष्ट्याकडे डोन बुद्धिने पाहिल्यास मानवी कल्याणाचा दिपस्तंभ उभा राहतो असे त्याला वाटले. त्यांचे कार्य पाहणे व त्यांचे अनुरु करणे हे मॅस्लोला सार्थक वाटते. या सर्व समृध्द व्यक्तिच्या जीवन इतिहासावरुन त्याने मानव हा मुलतः चांगल स्वभावाचा आहे, त्याच्यात अनेक सुप्त शक्ती असतात, त्याच्यात अनेक चांगल्या प्रकारचे गुण असतात. या गुणांच व सुप्त शक्तींच्या सहाय्याने विकासाच्या दिशेने त्याचे प्रयत्न सुरु असतात. यातूनच क्रमशः उच्च मानवी गरजांन आणि अंतिमतः आत्माविष्काराच्या दिशेने त्याचे प्रयास घडतात असे मॅस्लोने प्रतिपादन केलेले आहे. या विच धारेतून मॅस्लोने गरजांचा खालीलप्रमाणे गरजानुक्रम सिध्दांत मांडलेला आहे. मॅसलो यांच्या मते मानवी गरजा विशिष्ट श्रेणीक्रमाने व्यक्त होतात. या गरजांची रचना पिरॅमिडच्या स्वरूपात मांडली असून खालच्या स्तरावरील गरजा पूर्ण झाल्यानंतरच वरच्या स्तरावरील गरजांना महत्त्व प्राप्त होते. या सिद्धांतामुळे मानवी प्रेरणेची गती व दिशा स्पष्ट होते.

१. शारीरिक (जैविक) गरज

शारीरिक गरजा या मानवी अस्तित्वाच्या मूलभूत गरजा आहेत. अन्न, पाणी, हवा, झोप, निवारा व लैंगिक गरजा यांचा यामध्ये समावेश होतो. या गरजा पूर्ण न झाल्यास व्यक्तीचे वर्तन पूर्णतः याच गरजांच्या पूर्तीकडे केंद्रित होते. त्यामुळे व्यक्तिमत्व विकासाची प्रक्रिया या गरजांच्या समाधानावर अवलंबून असते. मॅसलो यांच्या मते या गरजा व्यक्तिमत्व विकासाचा पाया घडवतात.

२. सुरक्षिततेच्या गरज

शारीरिक गरजांनंतर व्यक्तीला सुरक्षिततेची गरज भासते. शारीरिक संरक्षण, आर्थिक स्थैर्य, आरोग्य सुरक्षा, स्थिर नोकरी, सामाजिक व कायदेशीर संरक्षण या घटकांचा यात समावेश होतो. सुरक्षिततेची भावना व्यक्तीमध्ये मानसिक स्थैर्य निर्माण करते, ज्यामुळे व्यक्तिमत्व विकास अधिक संतुलित व सुदृढ होतो.

३. सहवास आणि प्रेमविषयक गरज

मानव हा मूलत: सामाजिक प्राणी असल्यामुळे प्रेम, स्नेह, आपुलकी, मैत्री, कुटुंबातील स्वीकार व सामाजिक समूहातील सहभाग या गरजा अत्यंत महत्त्वाच्या ठरतात. या गरजा पूर्ण झाल्यास व्यक्ती भावनिकदृष्ट्या स्थिर होते आणि तिच्या सामाजिक व्यक्तिमत्वाचा समतोल विकास होतो.

४. स्वआदरभावाची गरज

मान-सन्मानाच्या गरजांमध्ये आत्मसन्मान, प्रतिष्ठा, सामाजिक मान्यता, यश, प्रशंसा व जबाबदारीची जाणीव यांचा समावेश होतो. या गरजांची पूर्तता झाल्यावर व्यक्तीमध्ये आत्मविश्वास, स्वाभिमान व नेतृत्वगुण विकसित होतात, जे व्यक्तिमत्वाला अधिक सशक्त व प्रभावी बनवतात.

५. ज्ञानात्मक गरज

मनुष्य हा विचारशील प्राणी आहे. त्याला वैचारिक भूकेची गरज दिसते. व्यक्ती अनाकलनीय ज्ञान जाणून घेण्याचा प्रयत्न करीत असते. विचारवंत, शास्त्रज्ञ, तत्वज्ञ है या गरजेमुळेच नाविन्यपूर्ण क्षेत्रात स्वतःला झोकून देतात. विश्वाचे कोडे उकलण्याचा प्रयत्न ते सतत करीत असतात.

६. सौंदर्य दृष्टिची गरज

ज्ञानात्मक गरजेची पुर्ति झाल्यानंतर व्यक्ती सौंदर्य दृष्टिकडे विचार करावयास प्रवृत्त होते. अशा व्यक्तिमध्ये सौंदर्याविषयी तीव्र इच्छा निर्माण होत असते. विश्वातील अणू-रेणू, पाने-फुले, डोंगरदऱ्यातील सुव्यवस्था (क्रमबध्दता) व सममिती पाहण्याकडे त्यांचा कल असतो.

५. आत्मवास्तविकरणाची गरज

आत्मसिद्धी ही गरजांची सर्वोच्च अवस्था आहे. स्वतःच्या अंतर्निहित क्षमतांचा पूर्ण विकास करणे, सर्जनशीलता, नैतिक मूल्यांचे पालन, आत्मसमाधान व जीवनाच्या अर्थाचा शोध घेणे या गोष्टी आत्मसिद्धीमध्ये अंतर्भूत आहेत. आत्मसिद्ध व्यक्ती परिपक्व, स्वतंत्र, मूल्याधिष्ठित व समाजोपयोगी असतात.

६. आत्मविष्काराची गरज

आत्मविष्काराच्या दिशेने प्रवृत्त झालेल्या व्यक्ती मुलभूत मानवी गरजांच्या पलीकडचा विचार करतात. स्वतःमधील कलागुणांचा, सुप्तक्षमतांचा अलौकिक अविष्काराच्या दिशेने त्याचा प्रवास चालू असतो. अशा व्यक्ती कला, साहित्य, क्रिडा, विज्ञान इ. अशा अनेक क्षेत्रांमध्ये नाविन्यपूर्ण किंवा अलौकिक निर्मिती करतात. विशिष्ट क्षेत्रातील पूर्णतेच्या दिशेने त्यांचा प्रयास दिसतो.

७. अलौकिक (वैश्विक) गरज

अंतिमतः आत्माविष्काराची गरजपुर्ति केलेल्या व्यक्ती जीवनातील अंतिम सत्य, विश्वाचे सत्यरुप वगैरे अलौकिक ध्येयपुर्तिच्या दिशेने प्रयत्न करतात. समाजातीत मि अत्यंत कमी व्यक्ती वैश्विक शक्तिशी एकरुप होण्याचा अनुभव घेतात. विश्वातील अणू-रेणू, जलस्थळ, प्राणी, या किटक इ. सर्वांमध्ये त्यांना विश्वरुपाचे दर्शन घडते. उदा: योगी अरविंद, विवेकानंद, ज्ञानेश्वर, मदर तेरेसा वगैरे तर परिक्षण : मॅस्लोच्या अधिश्रेणी उपपत्तीमुळे निरनिराळ्या व्यक्ती निरनिराळ्या ध्येयाच्या दिशेने का प्रेरित होतात का याचा उलगडा होतो. सर्वसामान्य व्यक्ती बहुतांशी खालच्या स्तरातील म्हणजेच जैविक व सुरक्षितता गरजपुर्तिमध्येच गुरफटलेल्या दिसतात. उच्च मानवी कल्याणाच्या गरजांचा त्या अत्यल्प विचार करतात.

➢ **उद्दिष्ट्ये क्रमांक-२. मॅस्लो यांचे मानसशास्त्रातील योगदान जाणून घेणे.**

१) मानवतावादी दृष्टिकोनाचे अधिष्ठान

मॅसलो यांच्या सिद्धांतामुळे मानवतावादी मानसशास्त्राला शास्त्रीय अधिष्ठान प्राप्त झाले. त्यांनी मानवी स्वातंत्र्य, सर्जनशीलता आणि आत्मविकास यावर विशेष भर दिला. मानवाची अंतर्गत क्षमता ओळखणे आणि तिचा विकास करणे हे या दृष्टिकोनाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. मानव फक्त सामाजिक किंवा जैविक घटकांद्वारे नव्हे तर त्याच्या **स्वत:च्या प्रेरणा आणि इच्छांद्वारे** प्रगती करतो. मॅसलो यांच्या मते, व्यक्तीची गरजांची पूर्तता ही तिच्या प्रेरणेचा मुख्य स्रोत आहे. ही गरजांची पूर्तता व्यक्तिमत्व विकास आणि मानसिक स्वास्थ्यासाठी अत्यंत आवश्यक आहे. मानवतावादी दृष्टिकोन व्यक्तीला **सर्जनशीलतेचा आणि स्वतंत्र विचारांचा विकास** करण्यास प्रोत्साहित करतो. सामाजिक, शैक्षणिक आणि कौटुंबिक वातावरण व्यक्तीच्या आत्मविकासावर प्रभाव टाकते. मानवतावादी दृष्टिकोन शिक्षण, समुपदेशन आणि मानसिक स्वास्थ्याच्या क्षेत्रात प्रभावीपणे वापरला जातो.

अशा प्रकारे, मॅसलो यांचा दृष्टिकोन मानवाच्या पूर्ण क्षमतांचा विकास साधण्यावर लक्ष केंद्रित करतो.

२. प्रेरणा व व्यक्तिमत्व यांचा परस्परसंबंध

मॅसलो यांनी स्पष्ट केले की **गरजांची पूर्तता ही मानवी प्रेरणेचा मुख्य स्रोत आहे**.मानवी वर्तन प्रामुख्याने त्याच्या गरजांनुसार घडते. उच्च-स्तरीय गरजा पूर्ण झाल्यास व्यक्ती आत्मसिद्धी आणि सर्जनशीलतेकडे वाटचाल करते. प्रेरणा आणि व्यक्तिमत्व यांचा परस्परसंबंध समजून घेणे व्यक्तिमत्व विकास अभ्यासासाठी अत्यंत महत्त्वाचे आहे. व्यक्तीच्या वर्तनात दिसणारे गुण आणि गुणधर्म त्याच्या गरजा आणि प्रेरणांशी संबंधित असतात. गरजांच्या पूर्ततेमुळे व्यक्तीचे आत्मविश्वास, सामाजिक सहभाग आणि निर्णयक्षमता सुधारते. मॅसलो यांनी सांगितले की, प्रेरणा व्यक्तिमत्वाच्या गतीशीलतेसाठी आधारभूत आहे. प्रेरणा नसल्यास व्यक्तीची सर्जनशीलता आणि आत्मविकास कमी होतो. शिक्षण, समुपदेशन व व्यवस्थापन क्षेत्रात प्रेरणा-व्यक्तिमत्व संबंधाची समज अत्यंत उपयुक्त ठरते. या दृष्टिकोनातून व्यक्तिमत्व विकास आणि मानसिक स्वास्थ्य यांचे मूल्यांकन अधिक वैज्ञानिक पद्धतीने करता येते.

३. आत्मसिद्ध व्यक्तीची संकल्पना

मॅसलो यांनी आत्मसिद्ध व्यक्तींची संकल्पना मांडली आहे. आत्मसिद्ध व्यक्ती ही **स्वतःच्या क्षमतांचा पूर्ण विकास करणारी व्यक्ती** असते. ती व्यक्ती **वास्तवदर्शी दृष्टीकोन,** तर्कशुद्ध विचार आणि परिस्थितीचे योग्य मूल्यांकन ठेवते. सर्जनशीलता ही आत्मसिद्ध व्यक्तीची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये आहेत.ती व्यक्ती स्वत:च्या निर्णयांमध्ये स्वतंत्र असते आणि बाह्य दबावापासून प्रभावित होत नाही.नैतिकता आणि मानवी मूल्यांबद्दल आदर ही आत्मसिद्ध व्यक्तीची आणखी एक वैशिष्ट्ये आहेत.आत्मसिद्ध व्यक्ती **मानवी संबंधांचे आणि सामाजिक जबाबदाऱ्यांचे मूल्य समजून** वागते.तिचे उद्दिष्ट फक्त वैयक्तिक लाभ नसून सामाजिक हितासाठीही योगदान देणे असते.मॅसलो यांच्या मते, आत्मसिद्ध व्यक्ती आपल्या जीवनात समाधानी, संतुष्ट आणि प्रेरित असते.अशा व्यक्तीची जीवनसिद्धी ही **मानसिक स्वास्थ्य आणि जीवन समाधानाच्या उच्च स्तराशी संबंधित** असते.

४. शिक्षण व समुपदेशन क्षेत्रातील योगदान

मॅसलो यांच्या सिद्धांताचा शिक्षण व समुपदेशन क्षेत्रावर मोठा प्रभाव आहे. त्यांनी म्हटले आहे की विद्यार्थ्यांच्या गरजांची पूर्तता त्यांचा सर्वांगीण विकास साधण्यासाठी आवश्यक आहे. शिक्षकांनी आणि समुपदेशकांनी विद्यार्थ्यांच्या **भौतिक, सामाजिक आणि मानसिक गरजा** लक्षात घेणे आवश्यक आहे. गरजा पूर्ण झाल्यावर विद्यार्थी **सर्जनशीलतेचा आणि आत्मविश्वासाचा विकास** करू शकतात. मॅसलो यांच्या मते, प्रेरणा आणि गरजांचा अभ्यास करून व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्व विकासात मदत करता येते. समुपदेशनात हे ज्ञान वापरल्यास **विद्यार्थ्यांचे मानसिक स्वास्थ्य सुधारता** येते. शिक्षण क्षेत्रात हे दृष्टिकोन **शैक्षणिक परिणाम आणि विद्यार्थ्यांच्या जीवनसंतोषात सुधारणा** करतो. व्यक्तिमत्व विकासासाठी गरजांची पूर्तता ही प्रेरक घटक म्हणून काम करते. मॅसलोच्या सिद्धांतामुळे शिक्षक, समुपदेशक आणि व्यवस्थापक यांना **विद्यार्थ्यांना योग्य मार्गदर्शन** करता येते. अशा प्रकारे मॅसलो यांचा दृष्टिकोन शिक्षण व समुपदेशन क्षेत्रात **अत्यंत प्रभावी आणि उपयुक्त** ठरतो.

➢ **निष्कर्ष:-**

१) मॅसलो यांचे व्यक्तिमत्व विकासातील योगदान मानसशास्त्राच्या इतिहासात अत्यंत मोलाचे आहे. गरजांची श्रेणी समजून घेतल्यास मानवी वर्तन, प्रेरणा व व्यक्तिमत्व विकास यांचे सखोल आकलन होते.

२) आत्मसिद्धी ही मानवी विकासाची अंतिम अवस्था असून प्रत्येक व्यक्तीने स्वतःच्या क्षमतांचा पूर्ण विकास करण्याचा प्रयत्न करावा, हा मॅसलो यांच्या सिद्धांताचा मूलभूत व प्रेरणादायी संदेश आहे.

➢ **संदर्भ ग्रथ:-**

१. जोशी. वि.,(२००८) *ताण विमनस्क अवस्थेतून तोल सावरण्यापर्यंत.* प्रथमावृत्ती , पुणे, डायमंड प्रकाशन.
२. तडसरे. वि. दि., (२००१) *मानसशास्त्र.*कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.
३. तडसरे. वि. दि., (२००६) *उपयोजित मानसशास्त्र.* प्रथमावृत्ती, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.